

«Friskere vind vestpå -»

Betraktninger omkring Arild Sollieds bok «Militær motstand på Sunnmøre 1940—1945».

Av oberstløytnant cand. philol. Anton Olstad

Overskriften er hentet fra Tore Gjelsviks fremragende verk «Hjemmefronten» (J. W. Cappelen 1977) som stadig er like interessant for alle som er interessert i motstands- og forsvarsarbeide. Gjelsvik har brukt uttrykket som en kapitteloverskrift etter å ha skildret hvordan Terboven 25. september 1940 i en tale hadde hånet og æreskjelt sine forhandlingspartnere i den såkalte riksrådssaken. Terboven avsatte administrasjonsrådet og innsatte en såkalt kommisarisk regjering av NS-folk. Tyskerne stod som seierherrer i Frankrike. Tyske avdelinger under marsj i gatene sang — «denn wir fahren, gegen England!» I Oslo- og Østlands-området var stemningen særlig dyster, avstengt som man følte seg. Og var. I kyststrøkene var stemningen noe anderledes. De første båter som trengte igjennom den tyske fly- og flåtesperring gikk fra Sunnmøre og Sunnhordland de første dager av mai.

Englandsfarten ble første del av det militære motstandsarbeidet på Sunnmøre. Lektor Arild Sollied, med befalsutdannelse fra Luftforsvarets skoler i Stavern, laget sin hovedfagsoppgave i historie til cand. philol.-eksamen om dette. Det er et imponerende arbeide, som ikke må bli oversett eller glemt i strømmen av litteratur fra krigstiden i Norge. Det er selvsagt ikke til å unngå å merke at

dette har vært skrevet som en hovedfagsoppgave, hvor forfatteren stiller de spørsmål hans besvarelse og analyse skal gi svar på. Men bli ikke skremt; boken er, tross sin detaljrikdom og grundighet, særdeles ryddig. Sproget er godt og boken lettest. Et verdig kapittel i norsk krigshistorie. Skulle man kritisere noe måtte det være paperbackinnbindingen, og at boken på forsiden har bilde at et av de JU 52 som havererte i forbindelse med det tyske fallskjermjegerangrepet på Dovre. Møregimentets innsats på Dovre er en viktig del av krigen, men vel ikke det mest representative for den militære motstand hemmelige grupper ydet på Sunnmøre.

Sunnmøre er mer enn noe annet forbundet med Englandsfart. Boken begynner med den.

Kanskje var den første, som ikke er nevnt av Sollied, den som kystskipper Melkevik foretok fra Maaløy til Lerwick etter kapitulasjonen i Syd-Norge i mai 1940. Han satte seksten briter, som hadde vært savnet etter kampene i Gudbrandsdalen, over med 33 fots motorbåt. R. Ulstein har behandlet Nordsjøfarten inngående i sin bok «Englandsfarten». For Sunnmøres vedkommende regner man at Englandsfarten sluttet med Didrik Nærø, Erling Vestres, Knut Aarsæthers og Laurits Barstads ferd 1. mai 1942 til Shetland. Ulstein skriver at etter det var det spredte flokker som reiste, «men det var ingen straum lenger». Av det hele antall 87 båter fra Stad i sør til Steinshamn i nord, var det bare 3 som dro de siste krigsårene. Ca. 1200 kom frem til Shetland og Færøyene.

Englandsfarten skapte et aktivt illegalt miljø. Det var her man fant de fleste initiativtagere. Karl Johan Roald fra Vigra sa til Sollied: Mange følte det som en plikt å reise. De kunne ikke sitte hjemme når de andre reiste.

Ålesund ble et sentrum for motstandsarbeidet. I den første militære motstandsorganisasjonen «Antrum» høsten 1941 bestod ledelsen av mange som hadde vært med på å få til Englandsfart. Karl Johan Aarsæther var den første Linge-mann som kom til Ålesund for å orga-

nisere og instruere en organisasjon, sendt av SOE, «Special Operations Executive». Britene hadde ikke nevneverdig tillit til de norske London-myndigheters kompetanse i slikt arbeide. I oktober 1941 hadde britene chartret 33 skøyter, fra sommeren 1942 kalt «Norwegian Naval Independent Unit». Senere ble trafikken overtatt av tre moderne ubåtjagere som amerikanerne stilte til disposisjon, «Hessa», «Hitra» og «Vigra». Det militære motstandsarbeidet på Sunnmøre ble under hele krigen ledet direkte fra London. Sollied mener at en av årsakene var britiske overlegninger i forbindelse med en mulig invasjon i Norge.

Oppbyggingen av Milorg skjedde ofte ved en spontan gruppedannelse av venner som følte trang til å motarbeide den tyske okkupasjonen og forbedre seg på frigjøringen, og ikke minst motarbeide ensrettingen og den tyske propaganda. Det var rimelig at gruppene etterhvert ble samlet i større enheter, distrikter, som først fulgte den daværende militære divisjonsinndelingen, og at det hele fikk et ledelsesapparat i Oslo-området. En av forutsetningene for Milorg var at det fantes våpen som ikke ble overtatt av tyskerne ved kapitulasjonen, materiell som ble tatt vare på og gjemt unna for senere bruk. Da de britiske avdelingene evakuerte fra Åndalsnes i slutten av april/begynnelsen av mai 1940, ble det liggende igjen våpen som ble tatt vare på av motstandsfolk. I Volda tok man vare på våpen etter besetningen på den senkede jager «Garm».

Sollied er født i 1946 og tilhører en etterkrigsgenerasjon som ikke selv har opplevd det han skriver om. Allikevel virker

hans betraktninger meget riktige.

Han forteller at de som opplevde den britiske evakuering var skuffet og ikke regnet med noen hjelp fra britene i første omgang. Det kan ha vært en medvirkende årsak til at man mente å måtte stole på seg selv. Og tok initiativ.

I sin tale til offiserene ved dimisjonen på Sætermoen da felttoget i Nord-Norge var slutt, sa general Ruge bl.a.: Jeg vet at det er dem iblant dere idag som hater englendere mer enn tyskere. Jeg hater hverken Tyskland eller England. Men jeg liker ikke å se mitt land med lus på kroppen, og jeg ser frem til den dagen da vi påny skal bli fri for fremmed makt her i landet. Jeg er sikker på den dagen kommer. De som idag er våre herrer, var i 1918 i samme stilling som vi idag. Det så håpløst ut for dem, men de reiste seg igjen. Finland var i hundre år en del av det mektige russiske rike. I 1918 så det sjansen til å befri seg, og det grep sjansen. Husk på det;

Ingen stat kan reise seg igjen bare ved å vente på at noe skal hende, at en hjelp skal komme utenfra. Den må være klar til å hjelpe seg selv når tiden er inne. — Derfor ber jeg dere hjelpe, hver i deres krets, til å holde tanken varm til dagen er der. — Vent og tro og vær beredt!

Å vente ble de fleste motstandsfolks skjebne. Englandsfarerne ville ikke vente. De ønsket å handle straks, være med der de mente å kunne gjøre nytte for seg med en gang. Det ble kanskje et visst motsetningsforhold mellom de som ville ha aksjon straks og de som godtok å komme med i en Milorg-gruppe, som skulle øve — og ellers vente til dagen var der.

I mai 1941 kom (senere generalmajor) Herluf Nygaard til

Møre og Romsdal for å knytte kontakter. Det skulle danne grunnlag for senere å organisere Milorg-grupper innen 5. Milorg-distrikt med ledelse i Trondheim. Rådet i Oslo hadde utformet et direktiv, kunne man kalle det, som bl.a. sa at våpen ikke var ønsket på det nåværende tidspunkt og sabotasje-handlinger måtte motarbeides.

I Ålesund fikk Nygaard utlevert kaptein Lidseths tegninger over tyske befestninger på Tueneset utenfor Ålesund. De ble sendt videre via Oslo og Stockholm. Det man kunne kalle den første militære motstandsgruppe, utenom Englandsfartens grupper, ble organisert ved Sunnmøre politikammer av Sigurd Refsnæs. Politikammeret i Ålesund var et sentrum for motstandsarbeidet, med blant andre Karl «Lubben» Eriksen, Robert Johannesen, Sverre Osnes og Erling Vestre, som tok kontakt med Refsnæs og anmodet ham om å påta seg oppgaven.

I Molde resulterte Nygaards besøk i at det ble opprettet en Milorg-gruppe med Niels de Seve, Per Vestad, Sverre Gjendem og Ernst Thue i ledelsen. Sammenblanding av Englandsfartgruppe og militære motstandsgrupper, og med forbindelser ut av området, var ikke uten risiko. Torsvik-gruppen i Ålesund ble således opprullet i mai 1941 fordi Oslo-kontaktene ble arrestert.

Sikkerhetstjeneste var også noe som måtte læres, ofte i en hard skole. Det var også mye annet som måtte læres.

Høsten 1941 dukket igjen Aarsæther og Åsmund Wisløff, fra Kp Linge opp på scenen, sendt fra England i det Sollied kaller en oppklaringsoperasjon fra SOE's side. De skulle organisere en militær motstandsgruppe og drive våpeninstruksjon. Denne «Operation Letterbox» ble av-

sluttet samme høst. De to Linge-karene dro tilbake til England for å få med radiosender og telegrafist neste gang. I desember ble da «Antrum», SOE's radiostasjon i Ålesund, etablert. I Aarsæthers oppdrag denne gang inngikk også rekognosering av mulige sabotasjeobjekter.

Når organisasjonen i Ålesund skulle sende et telegram til London, ble meldingen kodet av H. Ratvik, som leverte den kodede meldingen til radiotelegrafisten F. Luth-Hansen, som faktisk ikke kjente innholdet av det han sendte. Den lokale leder av «Antrum» var T. Rypdal. Senderen opererte fra et hemmelig kjellerrom i Arthur Ørstenviks hus i Spjelkavik.

Tyskerne skulle ikke føle seg trygge. Etter raidet mot Måløy—Vågsøy i desember 1941 rekvirerte tyskerne alle lastebiler i Ålesund. Sjøførene skulle ha med seg mat for tre dager. Man har ment at de hadde planene om å evakuere inn i landet.

I februar 1942 holdt Walle-gruppen på å forberede en Englands-tur. Folk fra forskjellige kanter var kommet til Ålesund for å være med. Blant dem var også to fra Rinnan-banden i Trondheim, «Sonderabteilung Lola». Mer enn femti personer ble arrestert, atten henrettet etter at tyskerne hadde tatt M/B «Viggo». Sigurd Evensmo har reist tragedien et litterært minnesmerke i sin bok «Englandsfarere». Hendelsen førte til at motstandsarbeidet ble liggende nede der resten av året. Mange ledere og kontakter som ikke var blitt arrestert reiste fra Vigra noen dager etterpå og kom til Shetland 27. februar. «Antrum» ble avbrutt, men Sigurd Refsnæs' arbeide ble stående uberørt.

I januar 1942 var det i SOE blitt opprettet en «Norwegian

Fagstoff for fagfolk

fra hele verden for fagfolk som følger med

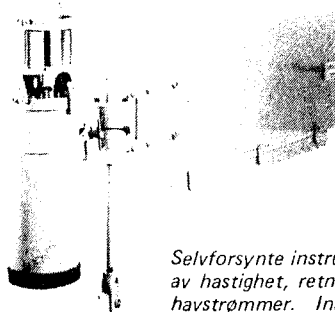
*La oss hjelpe Dem med å dekke Deres behov
for tidsskrifter og fagbøker*

*Vi står med glede til tjeneste med tilbud
og forslag og skaffer prøvehefter*

N **NARVESEN**
LITTERATURTJENESTEN

Postboks 6125 Etterstad, 0602 Oslo 6 - Telefon (02) 68 40 20

STRØMMÅLERE

**RCM
4/5**

*Selvforsynte instrumenter for registrering
av hastighet, retning, og temperatur av
havstrømmer. Instrumentet kan også
utstyres med følere for trykk og konduk-
tivitet.*

**AANDERAA
INSTRUMENTS**
DATA COLLECTING INSTRUMENTS FOR LAND SEA AND AIR

FANAVEIEN 13
P.O. BOX 160
5051 BERGEN, NORWAY
TEL.: (05) 13 25 00
TELEX 40049

Section». Det kom istand et nærmere samarbeid mellom Forsvarets overkommando og SOE, gjennom «The Anglo-Norwegian Collaboration Committee», ANCC. De britiske raid mot Måløy—Vågsøy og mot Lofoten i desember hadde skapt bitterhet i den norske London-regjering. FO, under general Hantsteens ledelse, ble opprettet 6. februar 1942. I oktober la T. Rypdal frem forslag til organisering av «Antrum» og passende oppgaver, med rekognosering i området Brøste-Tafjord. Allerede høsten 1941 hadde Joachim Rønneberg i Kp Linge fremkastet tanken om sabotasjehandling mot kommunikasjonslinjene i Romsdalen. Men Sunnmøre forble fortsatt en stund «The silent stripe of the country»; man visste ikke hva tyskerne hadde greid å få kjennskap til ved arrestasjonene i «Viggo»-saken. Men i mars 1943 kom igjen Aarsæther tilbake fra England, denne gang med to radiosendere. Hans hovedoppgave synes å ha vært å skaffe etterretninger om tysk skipsfart. Planen for SOE's aksjoner på Sunnmøre er utvilsomt fremkommet i forståelse med FO IV, kontoret som hadde med operasjoner i Norge i ventetiden å gjøre, men man mener at den ikke har vært forelagt kaptein J. Schive, hjemmefrontens representant i FO. Det kan tyde på at man i London foreløbig aktet å holde SL i Oslo utenom det militære motstandsarbeide på Sunnmøre.

Alle skipsanløp måtte meldes til «Hafenkapitän Aalesund». Sørgående fartøyer pleide å samles i konvoi før de gikk over Stad. Havnelos Paul Tonning, som arbeidet på Hafenkapitänkontoret, bragte meldinger til telegrafbestyrer Bjarne Hille som sendte dem på en spesiell linje til Oslo til Dagfinn Stein-

skog i Telegrafstyret. Det pågikk til høsten 1943 da Oslokontaktene ble arrestert.

I 1943 intensiverte SOE sabotasjeaksjonene i Norge. Det ble bl.a. laget spesielle kajaker til bruk for spesialutdannede mannskaper som skulle feste magnetiske sprengladninger, limpets, til skip i tyske konvoi-havner. Tyskerne var begynt å samle sydgående fartøyer i Syvdefjorden og nordgående i Molde. Sabotasje på kullbåten «Janthe Fritzen» i oktober førte til at tyskerne utvidet borgervakten, og til at de i Syvdefjorden brukte lyskastere over båtene og over land. SOE planla deretter aksjoner med en spesiell enmannsundervannsbåt, som i baugen hadde en sterk sprengladning. Det kom ikke noen aksjon av den art i Syvdefjorden, av mange forståelige årsaker, spesielt fordi området var kommet, også billedlig, i tyskernes søkelys. I april 1944 ble sersjanten sendt over for å utføre en slik aksjon i Oksavik. De ble tatt hånd om av S. E. Vatne, T. Olason, O. Krumsvik, J. Skorpen og E. Liset. De lokale kontaktene var Amund og Elias Oksavik. Men lysforhold og liten skipstrafikk førte til at det ikke kom til noen enmannsubåt-innsats.

Men før dette var en gruppe på tre, nemlig lt. Joachim Rønneberg, sjt. Birger Strømsheim og sjt. Olav Aarsæther, sluppet ned i Tafjordfjellene for å rekognosere for sabotasje mot kommunikasjonslinjene i Romsdalen, «Operation Fieldfare» kalt. Dette var faktisk forberedelser til «Overlord». Gruppen skulle kunne bryte kommunikasjonene for å hindre at tyskerne trakk tropper ut av Norge til kontinentet. Aksjoner skulle bare iverksettes etter ordre fra «Chief of Staff to the Supreme Commander», COS-

SAC. Gruppen, som hadde mat for to uker, ble over en lang tid nødt til å holde seg i eller nær teltet på grunn av snøstorm. Forsyninger fra London skulle de først få i juni. Sist i mai fikk de beskjed fra London om at forsyninger ikke kunne komme for det ble mørkt om nettene. Sollied mener at det kan ha foreligget planer om invasjon i Norge sommeren 1944. I instruksjonene til «Fieldfare»-gruppen inngikk at den ikke skulle ta kontakt med sivilbefolkningen. For å skaffe mat fikk de imidlertid tillatelse til det.

Så sent som i juni 1944 gjorde SHAEF, «Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces», det klart at sabotasje og gerilja i Norge bare var tillatt så langt det var nødvendig for hjemmestyrkenes moral.

I 1944 hadde SL innsatt Fritz Caspersen som distriktssjef i Sunnmøre med Ålesund, Ulrich Olsen for Kristiansund og Nordmøre, og Per Mordal for Molde og Romsdal. Mordal fremholdt at han manglet militære forutsetninger. Han fikk til svar at det ikke var nødvendig. Det gjaldt også å finne lederemner som ikke var så utsatt som de militære. Maktmidler ville bli organisert på annet hold. Sollied tolker «annet hold» til å være SOE. Distriktssjefen på Sunnmøre skulle være «tilbaketrukket». SOE hadde kommandomyndigheten hva operasjoner angikk. Den viktigste begrunnelsen for å etablere en «tilbaketrukket» distriktssjef der var rimeligvis truselen fra Rinnan-bandens side. Også enkelte andre steder hadde man en tilsvarende distriktssjefsordning.

I første halvdel av 1944 førte parolene om at man skulle unndra seg Arbeidstjeneste og nekte registrering til «arbeidsmobiliseringen» til at endel av

de som var med i motstandsarbeidet måtte rømme eller gå «på skauen». Alternativet med celler «på skauen» kunne, slik de topografiske forhold var, neppe ha latt seg realisere på Sunnmøre. Våren 1944 begynte tyskerne arrestasjoner på Sunnmøre igjen. Flere greide å komme seg unna. Blant dem var K. Aarsæther, bror av foran nevnte K. J. Aarsæther, som hadde overtatt brorens oppgaver hva skipsetterretninger, meldingstjeneste og servicefunksjoner angikk i «Antrum».

I september ble en ny «Antrum»-stasjon etablert, på Bjørgholmen. Et av dens oppdrag var foruten meldingstjenesten, å samarbeide med andre organisasjoner for å hindre tysk «brent jord»-taktikk, et annet å kunne utføre sabotasje mot tyske kommunikasjoner. De allierte var fullt opptatt på kontinentet. Invasjon i Norge syntes nå utelukket. Tyskerne skjerpet sine kontrolltiltak, oftere inspeksjon av havn og broer, strengere krav om reise-tillatelse, telefonavlytting, poståpning.

Arbeidspresset førte faktisk til uoverensstemmelser mellom SOE's leder og den lokale leder, blant annet fordi den førstnevnte også var telegrafist. De ble innkalt til London, uten at enighet ble oppnådd. Etter en viss drakamp, kunne man nesten kalle det, og en dobbeltorganisering forårsaket ved at SL hadde etablert kontakter på Sunnmøre, kom man frem til at Sunnmøre ble Milorg-avsnitt D-21.1. H. Hagen ble sjef for Milorgdistrikt 21. Da var man kommet til våren 1945. Ifølge Sollied ser det ikke ut til at Caspersen ble orientert om hva hans oppgave nå skulle være.

«Fieldfare» nærte imidlertid ingen tvil om sin oppgave. Gjennom FOIV fikk de ordre om å

sprengte bro på Raumabanen. Sollied forteller at de gjorde dette i et forrykende uvær, iført uniform og forsvinningsdrakt. Ca. hundre kilo dynamitt ble fagmessig plassert på broen ved Stuguflåten, den detonerende luntten som knakk på grunn av kulden da den skulle ruller ut, kom på plass. Ved 2-tiden natt til 6. januar gikk broen i luften. Jernbanetrafikken stanset i 20 dager. Samme natt ble sabotasje utført både mot Rørosbanen og Dovrebanen.

I februar bragte S/C «Vigra» K. Aarsæther og lt Peder Skram til Remøy. En større våpenlast kom også. Skram skulle være militær rådgiver for distrikts-sjefen, H. Hagen. Aarsæther skulle lede «Antrum» og hadde til hjelp Linge-karene K. Engelsen, I. Næss og H. Hoel. En hovedoppgave synes å ha vært å øke rekrutteringen og instrueringen av Milorg. Dessuten ta imot og lagre våpen og utstyr, forberede og å hindre sabotasje. Den 6. mai mottok man følgende telegram fra London: «Stand by for protection from now on —».

Det finnes en rekke beretninger og bøker som kommer inn

på det stoff Sollied har samlet og systematisert i sin bok. Noe av det er nevnt i hans kildehenvisninger bak i boken. Den inneholder dessuten et omfattende personregister. Fortjenstfullt er det også at Sollied har snakket med flere av hovedpersonene. Den har med mange navn på folk som deltok, ofte som ledere, og må derfor også som lokalhistorie være særdeles verdifull. Sunnmøre var et spesielt område, dels fordi så mange nettopp derfra dro til England, og fordi motstandsviljen tross infiltrasjon, arrestasjoner, dødsdommer, ikke lot seg knekke. Det verste der som andre steder, var vel at det lyktes tyskerne å få enkelte nordmenn med i arbeidet med å få tak i motstandsfolkene. Ved oppgjøret etter krigen ble NS' fylkesfører idømt 20 års tvangsarbeide. Det er en side av saken som forfatteren såvidt berører i forbindelse med Rinnan-banden.

Etter å ha lest boken sitter man igjen med stor respekt for Sollieds meget store og omfattende arbeide. Og med stor beundring for de modige menn som utførte det motstandsarbeide han forteller om! ■

K KREDITKASSEN
CHRISTIANIA BANK OG KREDITKASSE

2600 Lillehammer